

Els Ratera

rellotgers d'Igualada al segle XVIII

Eduard Farré i Olivé

Descobriments de la rellotgeria catalana. L'any 1918, des de les planes artístiques del diari La Veu de Catalunya, el pare Josep Gudiol esmentava per primera vegada, que nosaltres en tinguem constància, l'existència d'uns rellotges de paret o de caixa alta, destinats a les cases particulars i que van ser fabricats durant el segle XVIII en diverses poblacions catalanes. Gudiol citava alguns d'aquells rellotges que es conservaven llavors en el Museu Episcopal de Vic i que portaven inscripcions prou significatives per la seva identificació: «un rellotge amb la inscripció Josep Casanovas me fecit Sentellas 1763, pogueu-se'n veure dos fets a Sant Joan las Abadesas, l'un signat Boyer. També n'hi ha uns marcats a Moyà, assenyalats amb les xifres 1 i 403, a més d'una esfera d'estany que ostenta les paraules Any 1788 Catalunya-Arenys».

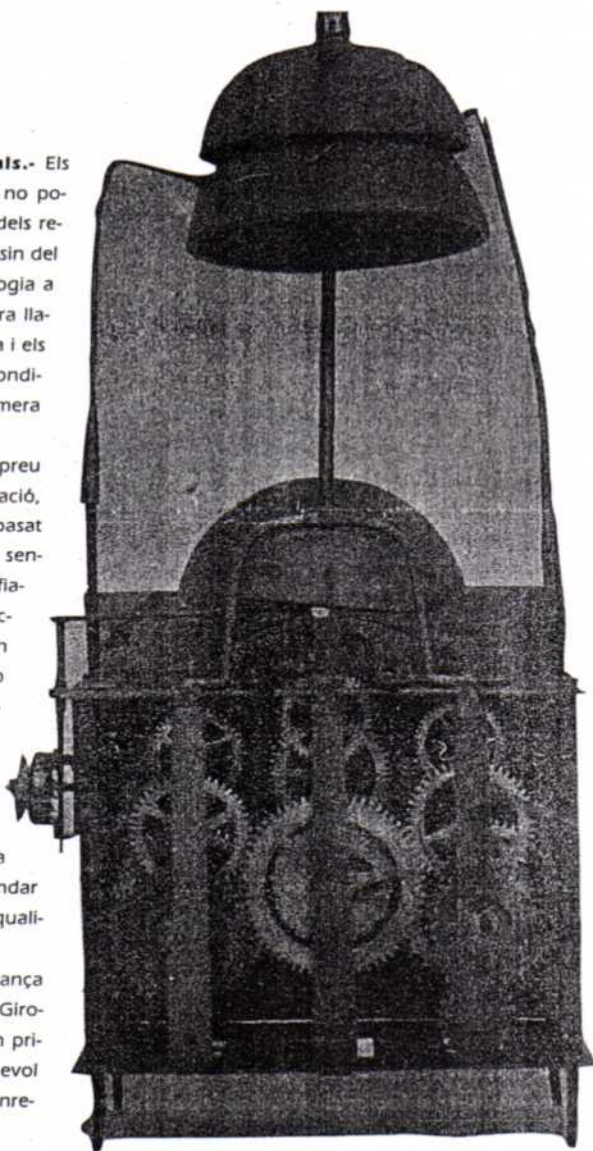
Cap els anys cinquanta, un col·leccionista i rellotger de Barcelona, Hans Eisenmenger Maurer, havia anat trobant i adquirint en diversos llocs de Catalunya uns rellotges vells i mal conservats que li van cridar especialment l'atenció per la seva inesperada procedència local. Les troballes de Maurer i d'altres col·leccionistes van ser divulgades des de Madrid per Luis Montañés, director de la revista especialitzada «Cuadernos de Relojeria» que ja feia temps que es dedicava a rescatar el record i a recollir les proves d'altres focus de rellotgeria que hi havia hagut en llocs tan diversos com Galícia i la cort madrilenya.

Es coneixien en aquell moment 27 rellotges catalans, dels quals 12 eren conservats en el Museu Episcopal de Vic, 8 els havia comprat el senyor Maurer en deplorable estat i 7 més estaven repartits en diversos museus, col·leccions i cases particulars.

Aspectes tècnics generals. Els experts europeus del moment no podien creure que les màquines dels rellotges domèstics catalans datessin del segle XVIII. Realment la tecnologia a l'abast dels nostres rellotgers era llavors absolutament rudimentària i els era impensable en aquelles condicions copiar un rellotge de primera línia del mercat europeu.

Així doncs, i davant el preu prohibitiu del mercat d'importació, va sorgir un focus artesanal basat en la construcció de màquines senzilles però resistents i bastant fiables, d'unes característiques tecnològiques molt caduques en general si les comparàvem amb les dels rellotges contemporanis dels països veïns. Malgrat tot hem trobat algun rellotge de Moià i de Mataró que s'aproximen força als productes que s'elaboraven llavors a la regió de Morez i que van inundar Europa de rellotges de bona qualitat i preus assequibles.

A l'altre costat de la balança hem de posar els rellotges de Gironella que tenen un aspecte tan primitiu i rudimentari que qualsevol expert els faria de dos segles enre-

Gimcana, Gimgratuita de 18 a 99 anys.
 Gimcana per tothom de 5 a 99 anys.
 Gimcana amb cotxe, d'equips mixtes de 5 persones (3+2).
 Gimcana tot el dissabte 24 d'agost, de 10 del matí a 10 del vespre.
 Giminscripcions: del 19 al 23 d'agost a l'oficina del ciutadà de 8 a 15h.
 Gimpastarrufa i gimviatges a Port Aventura

la Gimcana

la Gimcana

la Gimcana

L'escapament català. - Els rellotges catalans tenen alguns trets particulars que els dona caràcter i ajuda, en algun cas, a la seva localització. Els exemplars més rudimentaris, particularment els de Gironella, estan fornits amb un escapament de paletes i roda caterina utilitzat comunament des de l'aparició del rellotge mecànic cap el 1.300 fins el segle XVIII.

Altres rellotges més perfeccionats incorporen un escapament d'àncora molt elemental que se'l podria qualificar de graó perdut entre l'escapaments de paletès i el d'àncora tradicional si no fora per que va aparèixer a Catalunya quan l'escapament d'àncora ja era adult a Europa. Per les seves elementals i arcaïques característiques i pel lloc de procedència se'l va batejar de manera específica amb el nom de «escapament català». Això va succeir l'any 1958 a Pforzheim durant un congrés de la societat alemanya *Freunde der Alter Uhren*. L'escapament català és molt rudimentari i aprofita un percentatge menor de les forces mecàniques que distribueix que d'altres escapaments més perfeccionats; dintre del que cap, però, a compleix la seva funció amb prou garanties; la prova més clara en són els molts rellotges que segueixen funcionant després de dos segles amb el mateix mecanisme.

Es podria dir que la forma de l'escapament català es va trobar copiant malament un escapament de retrocés normal, ajustat per assaig i que, un cop es va disposar d'un escapament operatiu, no es va anar perfeccionant com succeï en altres tallers europeus.

Hi ha una explicació lògica per aquest conjunt d'inconvenients i és que els artesans catalans que emprengueren la tasca de fabricar rellotges no proveni-

en del món de la rellotgeria, la qual no tenia cap tradició en el nostre país, sinó que eren manyans, serrallers i armers experts o relacionats amb la fabricació de panys de clau o de panys d'armes, branca aquesta darrera en la qual Catalunya n'era capdavantera.

Així trobem els rellotgers sovint relacionats contemporàniament o en els seus antecessors, amb panyetaires, encepadors, canoners, manyans i serrallers que aprengueren la tasca de fabricar rellotges amb la tecnologia de precisió que coneixien, és a dir, la de les armes; una tecnologia que a Catalunya, i essencialment a Ripoll, destacava i era apreciada arreu d'Europa, però que al ser aplicada

en els rellotges hi contrastava negativament.

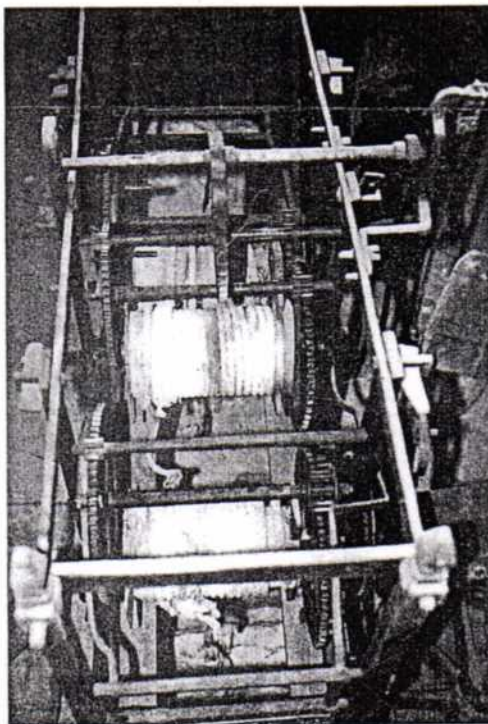
En conjunt, el rellotge català del segle XVIII gaudia d'un disseny extern més o menys actualitzat ja que les esferes eren similars a les que es feien llavors en altres llocs, especialment a les d'estil anglès i francès; en canvi, disposaven d'una màquina de característiques molt endarrerides i d'una realització molt primitiva pel seu nivell d'acabat i de qualitat, en comparació amb les dels rellotges estrangers contemporanis.

La indústria rellotgera catalana està delimitada en l'espai per les localitats de les que se n'ha trobat, al menys, un exemplar amb el seu nom gravat. Aquests noms són: Arenys, Centelles, Gironella, Igualada, Manresa, Mataró, Moià, Olot, Sant Joan de les Abadesses, Terrassa i Vic.

L'altre factor és el temps durant el qual tenim proves de la continuïtat en la fabricació; la data més antiga la ostenta un rellotge procedent de Mataró que porta l'any 1721. Per la genealogia dels rellotgers podem intuir que a Gironella es començaren a fabricar rellotges vers la mateixa època, tot i que no coneixem cap rellotge signat a Gironella que porti la data.

La major part dels rellotges datats o que es puguin datar amb certes garanties abasta des de 1750 fins el 1800 amb una curta prolongació dins del primer quart del segle XIX pel que fa a Moià i Arenys.

De tota manera, cal estudiar els rellotges de cada població per separat, ja que cada lloc presenta unes característiques diferenciades. A manera de resum podem esmentar el que sabem dels rellotgers de cada població on s'han trobat rellotges:

La
Gim
cana

La
Gim
cana

La
Gim
cana

La
Gim
cana

La
Gim
cana

La
Gim
cana

La
Gim
cana

L'escapament

català

ARENYS.- Coneixem 32 rellotges procedents d'Arenys i els rellotgers que firmen les seves obres són: en Feliu Roca i Catà (1720-1792) i en Francesc Roca i Toirà (1748-1807), membres d'una dinastia de rellotgers que abastà cinc generacions, l'iniciador dels quals era un encepador de Juneda que emigrà a Arenys. Es pot veure un rellotge d'Arenys exposat al Museu Maricel de Sitges.

CENTELLES.- A finals del segle passat, el Museu Episcopal de Vic va comprar una completa esfera de rellotge que, només per la seva presència, permet incorporar el nom de la vila de Centelles al mapa rellotger català. Està signada a la seva part superior amb la següent inscripció: «Josep Casanovas me fecit Sentellas 1763».

GIRONELLA.- Hem pogut inventariar 16 rellotges domèstics procedents de la Gironella del segle XVIII dels quals 6 tenen la inscripció acreditativa de la vila de procedència. Els rellotgers que s'han documentat com autors d'aquests rellotges són Joan Puigferrat (c.1698-1753) que es creu que procedia del Lluçanès, concretament de Prats o d'Olost, el seu fill Joan Puigferrat i Riambau (c.1736-1808).

MANRESA.- Miquel Rosal i Josep Rosals són els dos rellotgers que signaren els rellotges de Manresa, del quals només ens han arribat sis exemplars, la majoria incomplets. El Museu Comarcal de Manresa conserva un d'aquests rellotges en bastant bon estat, conjuntament amb altres rellotges d'Arenys, Gironella i Moià.

MATARÓ.- En una rústica esfera de rellotge exposada en el Museu Comarcal del Maresme hi consta la data més antiga de totes les que hem pogut constatar en els rellotges domèstics catalans. Està signada per Joseph Balli de Mataró l'any 1721 i procedeix

del convent carmelità de Sapt Josep de Mataró. Josep Balli i Bonany (c.1690-1748), d'ofici manyà i pedrenyaler, als 27 anys ja ocupa la plaça de rellotger municipal i fou succeït pel seu fill en Josep Balli i Reniu (1718-1786) qui es dedicà majoritàriament als rellotges. Un altre rellotger de Mataró fou en Josep Saldari. Tot plegat, només conservem tres rellotges mataronins i tenim notícies sense poder confirmar de l'existència d'uns altres dos.

MOIÀ.- Aquesta és la vila rellotgera de la que més exemplars ens han arribat. Dels artesans rellotgers de Moià han sobreviscut, al menys que en tinguem constància actualment, 40 rellotges mobles, un rellotge de sol, i 6 rellotges de campanar. La majoria porten gravat, a més del nom de la vila, un nombre de sèrie (el més alt que coneixem és el 508) i, en molt pocs casos, el nom de l'autor. No tenien per costum els artesans de Moià gravar-hi la data, la qual cosa només consta en cinc dels rellotges de campanar.

Els rellotgers responsables de tan gran producció foren Josep Senesteva (c.1735-1808), fill d'un manyà de Santpedor, i el seu aprenent Francesc Crusat (1780-d.1833).

OLOT.- Quatre rellotges avalen la producció rellotgera d'Olot i els noms que apareixen a les esferes són: Joan Estorch i Sargatal (1743-1797), Tomàs i Homs dels que no en sabem gairebé res més.

SANT JOAN DE LES ABADESSES.- Els rellotges de Sant Joan de les Abadesses s'identifiquen amb el nom de la vila, com es habitual en tota la indústria rellotgera catalana, i el cognom Bover gravats al frontís de les esferes. Tenim 17 rellotges de Sant Joan i darrerament hem pogut identificar els rellotgers que hi treballaren. Jaume Bover (c.1700-a.1771) era un manyà i panyetaire de Ripoll

que es casà i s'afincà a Sant Joan de les Abadesses al 1721 treballà de rellotger així com els seus dos fills Jaume Bover (c.1746-1812) i Pere Bover (1742-1799) que consten als documents com panyetaires i rellotgers ratificant així una vegada més l'estreta relació que hi va haver entre la rellotgeria i la indústria armera.

VIC.- Una sola esfera de rellotge és l'únic testimoni que permet incorporar la ciutat de Vic en el nostre inventari de rellotges catalans. E l nombre 92 que apareix gravat en aquesta esfera ha estat motiu de controvèrsia ja que hi ha les opinions que podria tractar-se de la data de fabricació abreu- ja d a (1792) o el n o m - bre de sè- rie dins dels fabricats al taller de Vic (n. 92).

La
Gim
cana

La
Gim
cana

La
Gim
cana

La
Gim
cana

La
Gim
cana

La
Gim
cana

La
Gim
cana

Igualada

IGUALADA. La ciutat d'Igualada pot estar inclosa dins aquest inventari gràcies a uns poquíssims rellotges que han arribat fins els nostres dies. Un que porta la inscripció «48 Ratemala Ygualada» que es conserva al Museu Episcopal de Vic i un altre signat «Igualada 1777» en una col·lecció particular.

«48 Ratemala Ygualada».- El rellotge firmat així és semblant, a primera vista, als de Gironella, però les diferències que té respecte d'aquells demostren una tècnica una mica més avançada, tot i mantenint la rudimentarietat que caracteritza tota la producció catalana. En alguns aspectes també s'assembla a alguns rellotges de Moià.

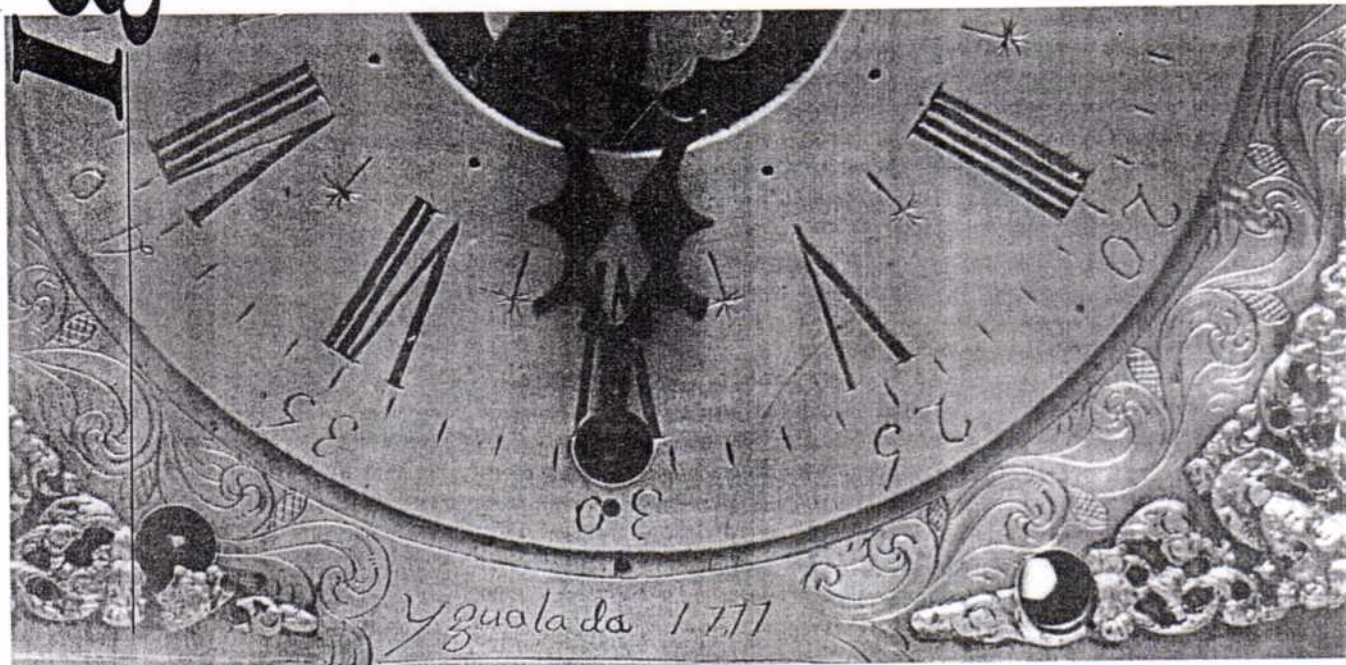
El pèndol no va col·locat davant de l'esfera sinó a la part posterior de la màquina. El mecanisme programador del despertador està situat en el centre de l'esfera, amb un disc giratori que està sota l'única agulla de què disposa, l'horària.

Com a dada curiosa, hem observat que la tapa lateral dreta, on està situat el mecanisme del despertador, està feta amb un fragment de l'esfera d'un altre rellotge que deuria ser més gran ja que només s'hi aprecien les hores III, IIII i V. Es veu que aquest aprofitament del material era cosa corrent doncs també hem trobat els fragments d'una esfera

de Mataró fent part del bastiment d'un rellotge d'Arenys.

En el frontís s'hi troba gravat un emblema religiós franciscà. El nombre 48 que porta gravat és el nombre de sèrie, la qual cosa demostra una certa entitat de la producció igualadina. Al principi es dubtava del significat d'aquest número però recentment s'ha pogut confirmar que es tracta del número de sèrie en haver aparegut a l'Empordà un altre rellotge amb un número situat dins la vintena. Ens falta encara veure'l i confirmar la informació.

Al rellotger Ratera que signa aquesta peça, se li atribueix la construcció d'un rellotge de campanar datat, per la documentació que es posseeix, de finals del segle XVIII o principis del XIX i que va funcionar a l'església de Santa Margarida de Montbui. Actualment es conserva al Museu d'Igualada amb els seus grans pesos de pedra originals i en perfectes condicions de funcionament.

BUTLLETA d'INSCRIPCIÓ

Nom de l'equip:

Data d'inscripció:

cal entregar la butlleta d'inscripció a l'oficina del ciutadà de l'Ajuntament d'Igualada fins el 23 d'agost de 8h a 15h.

la
Gim
cana

la
Gim
cana

la
Gim
cana

la
Gim
cana

